

Tuomo Alhojärvi ja Jani Lukkarinen

Kädet savessa - Ajattelun performatiivisuudesta

Tiede, mukaan lukien yhteiskuntatieteet, muokkaa kuvaamaansa maailmaa. Niin tutkimuskohteiden ja -menetelmien valinnassa, diskursiivisissa ja teoreettisissa sidoksissa, jatkuvissa pienissä päätäntätilanteissa kuin tieteen tuotosten käytössäkin työnnetään nenää tulevaisuuteen. Emme vain kuvaa sitä mitä on, vaan teemme (omalta, pieneltä osaltamme) tulevaa. Niin ”ekosysteempalveluiden” kaltaisen käsitteen käyttöön kuin ”uusien talouksien” tutkimusalaan liittyy samankaltainen, lähtökohtaisen osallistuva positio, joka esittää haasteita tutkijan harkinnalle ja reflektoinnille. Tässä *Versuksessa* upotamme kätemme tähän osallistuvuuden saveen muun muassa näiden kahden esimerkin avulla.

Tiedon ja tieteen tekemisen osallistuvaa luonnetta on viime vuosina kehystetty yhteiskuntatieteissä ”performatiivisuuden” ajatuksen avulla (ks. Glass & Rose-Redwood 2015; Loxley 2007). Lähestymistavassa tiedon käytäntöjä (sanoja, puheita, tekstejä, malleja, karttoja ym.) ei lähestytä ainoastaan ilmiöiden kuvauksina vaan myös tai ensisijaisesti aktiivisina osallistujina ilmiöiden muodostumiseen. Käsitteenä performatiivisuus osoittaa näiden kahden tiedon luonteen – deskriptiivisen/representationaalisen ja performatiivisen – kitkaisen suhdetta toisiinsa. Tieto menettää tässä katsannossa näennäisen viattomuutensa esidiskursiivisen tai havaintoa edeltävän todellisuuden kuvaajana. Tiedon lähtökohtainen kitkaisuus ei tarkoita sitä, ettei missään ole mitään järkeä eikä tietoon voisi luottaa, vaan sitä, että järkeenkäypyyden edellytykset ja luottamuksen rakentuminen otetaan huomioon keskiöön ja itsessään tutkimuskohteiksi.

Performatiivisuuden ehdottama näkökulman vaihdos saattaa tuntua pieneltä ja yksinkertaiselta, mutta sillä on merkittävä vaikutuksensa tutkijan asemoitumiseen ja tutkimuksen tekemisen etiikkaan. Alun perin kielifilosofiassa kehitelty per-

formatiivisuuden käsite (ks. Austin 1962 [1962]) onkin laajentunut ongelmallistamaan tietämisen käytäntöjä paljon laajemmin (ks. esim. Sedgwick 2003; Law & Urry 2004; Gibson-Graham 2008). Yhteiskuntatieteiden kannalta tämän ”performatiivisen käänteen” (esim. Loxley 2007; Muniesa 2014; Glass & Rose-Redwood 2014) merkitys on suuri. Jos ja kun tieteet osallistuvat yhteiskunnan kuvauksen ohessa aina myös sen muodostumiseen, menetetään yhteiskuntatieteiden viattomuus eli ei-poliittisuus niitä edeltävän todellisuuden stereileinä kuvauksina (Law & Urry 2004: 404).

J.K. Gibson-Graham (2008, 620) kirjoittaa: ”Kun ontologiasta tulee tiedon seurausta ennemmin kuin sen perusta, menetetään mukavan ja turvallisen alistainen suhde ”todellisuuteen”. Ei voida enää pyrkiä ikuistamaan tarkasti sitä, mikä on jo olemassa. [...] Jokainen tutkimuksen kohdetta ja menetelmiä koskeva kysymys muuttuu eettiseksi mahdollisuudeksi, jokainen päätös tuo mukanaan syvälleikävän vastuun. Koko kysymys akateemisesta etiikasta samanaikaisesti sekä laajenee että muuttaa muotoaan.” Tässä tilanteessa kasvaa tarve tieteentelemisen itsereflektiolle, ja vastuu tekemisen tapojen rehellisestä erittelystä sekä itselle että muille korostuu. Tavanomainen menetelmien esittely ja teoreettisten reunaehto- ja avaaminen eivät riitä, vaan on ulotettava itsereflektiota uusiin suuntiin ja kehitettävä tarkkaavaisuutta tutkimuksessa vaikuttaville monimuotoisille tekijöille ja tutkimuksen aikaansaannoksille. Usein väheksytyt mutta tutkimuskäytäntöjen kannalta tuiki tärkeiden ilmiöiden pohtiminen nousee erityisen olennaiseksi. Tällaisia ovat esimerkiksi affektien ja tunteiden vaikutukset tutkimusprosesseissa tai käyttämämme kielen implisiittinen yhteiskunnallisuus.

Alue ja ympäristö -lehden sivuilla ja varsinkin pääkirjoituksissa tiedon performatiivisuuden kysy-

myksiä on sivuttu useissa käänneissä. Kyse on ollut pikemminkin tieteen toimijuuden ja performatiivisen roolin vakavasti ottamisesta kuin varsinaisesta performatiivisuuden käsitteellisestä analyysistä. Lehden linjassa poikkitieteellisyyden, yhteiskunnallisen painotuksen sekä ihmisen ja ympäristön suhteiden tarkastelun vaaliminen ovat tarjonneet alustan myös marginaalisten tiedon muotojen tuottamiselle ja julkaisemiselle (Koskela 2006) sekä ilmiöiden ja lähestymistapojen rajoja rikkovalle hybridiselle ajattelulle (Kymäläinen 2007), mikä ei viime vuosien tiedontuotannossa ole ollut selvä. Sittemmin teemanumeroissa ovat korostuneet monet tiedon ja toiminnan rajaa koettelevat yhteiskunnalliset aiheet. Muun muassa sukupuolittuneiden käytäntöjen vaikutukset metsäiseen luontosuhteeseen (Peltola & Sireni 2009), perinteisiä tiedollisia ja sanallisia määrittelyjä purkava kehollinen toiminta (Kuusisto-Arponen 2014) sekä ilmaston tiedon vuorovaikutteisuuden tarvetta korostava puheenvuoro (Tynkkynen 2013) ovat omista tulokulmistaan luodanneet tiedon ja toiminnan rajoja. Myös *Versus*-palsta on esimerkki siitä, miten tieteen toimijuutta voidaan koetella, laajentaa ja kyseenalaistaa.

Tässä *Versuksessa* tarkastellaan performatiivisuuden kysymyksiä talouden, tunteiden ja tutkimiseen liittyvän eettisen harkinnan näkökulmista. Kooste ammentaa liikevoimansa kahdesta erillisestä, mutta toisiinsa kytkeytyneestä tapahtumasta. Ensinnäkin kutsuimme kokoon syksyn 2015 Maantieteen päivillä Tampereella tieteen toiminnallisuutta tarkastelevan työryhmän nimeltään ”Geography in Society – Hands in the Mud”. *Versus*-koosteeseen sisältyvät Taru Peltolan ja Sunna Kovasen avaukset ovat jalostuneet tämän työpajan pohjalta. Toiseksi *Versus* oli mukana järjestämässä keväällä 2016 feministisen talousmaantieteilijän Katherine Gibsonin Suomen vierailua. Gibsonin Helsingin luennoilla kommenttipuheenvuoron pitänyt Teppo Eskelinen on työstänyt ajatuksiaan nyt kirjalliseen muotoon. Kokonaisuuden päättää Katherine Gibsonin haastattelu, jonka Tuomo Alhojärvi on toteuttanut.

Taru Peltola avaa keskustelun puheenvuorolleen ”Epäröivä tiede”, jossa hän pohtii tieteellisen tiedon vaikeaa asemaa ympäristöongelmien hallinnassa. Tieteen tarjoamat käsitteet ja niiden avaamat maailmankuvat vaikuttavat ratkaisevasti ammattilaisten toimintaan ja käytäntöihin, mutta myös laajemmin niihin verkostoihin, joissa tieteen ja yhteiskunnan vuorovaikutusta toteutetaan, hallinnan työkaluja kehitetään ja rahoituspäätöksiä laaditaan. Peltolan keskeinen argumentti on,

että erilaiset tunteet ja affektit kulkevat mukana tieteellisissä(kin) käsitteissä ja vaikuttavat niiden hyväksyntään ja toimintaan. Käsitteiden performatiivisuudessa on siis myös tunteellinen tai affektiivinen puolensa. Hän valottaa väitettään tutkimansa ”ekosysteemipalvelun” käsitteen avulla. Käsitteen vakiintumisprosessi on hedelmällinen mahdollisuus tutkia sen käyttöön liittyviä tunteita, avautumia ja ristiriitoja. Peltola päätyy korostamaan *epäröintiä* eettisenä testinä uusille käsitteille.

Teppo Eskelinen kirjoittaa talouden performatiivisuudesta pohtien vaihtoehtoisten tutkimusotteiden mahdollisuuksia tilanteessa, jossa individualisoiva ja ”kapitalosentrinen” talousdiskurssi tuntuu ohjaavan yhä suurempaa osaa yhteiskunnasta. Varsinkin ”markkinoiden” käsite on ladattu selitysvaimalla, jolla tuotetaan niin yksöiden kuin yhteisöjen käyttäytymismalleja sekä ohjataan todellisuutta haluttuun suuntaan. Muun muassa aikapankkeja koskevista empiirisistä tutkimuksistaan ammentaan Eskelinen ehdottaa kahta menetelmällistä johtolankaa seurattavaksi: ensinnäkin on kieltäydyttävä yksilökeskisytyteen pohjautuvasta talousajattelusta ja lähdeittä sen sijaan liikkeelle talouden sosiaalisuudesta ja ihmisten välisestä luottamuksesta. Toiseksi on alettava tehdä tutkimusta niiden kanssa, jotka rakentavat käytännössä vaihtoehtoisia, luottamukseen pohjautuvia ja sitä vahvistavia toimeentulon muotoja.

Sunna Kovanen jatkaa erilaisten talouksien teemalla ja tarttuu tekstissään talouden uusien muotojen (ks. Jakonen & Silvasti 2015) ja erityisesti ”yhteisen” tuotannon (ks. Toivanen & Venäläinen 2015) avaamiin haasteisiin ja mahdollisuuksiin aluekehitykselle ja -taloudelle. Kovanen tarkastelee Isossa-Britanniassa saatuja kokemuksia yhteiskunnallisten palveluntuotantoyritysten toiminnasta ja pohtii talouden vaihtoehtoisten muotojen mahdollisuuksia haastaa myös Suomessa syvässä olevaa julkisen ja yksityisen talouden kapeaa vastakkainasettelua. Uudet talouden muodot pitävät sisällään tuotannon toisenlaisen organisoimisen potentiaalia ja mahdollisuuden ajatella aluetalouksia uudelta kulmalta. Kirjoitus avaa kysymyksen minkälaista todellisuutta usein hyvin käytännönläheisellä aluetalouksien näkökulmalla oikeastaan tutkitaan ja edistetään.

Koosteen lopuksi julkaisemme keväällä tehtyyn feministisen talousmaantieteilijän Katherine Gibsonin haastatteluun pohjautuvan Tuomo Alhojärven kirjoituksen. Gibson on Länsi-Sydneyn yliopiston talousmaantieteen professori, joka on jo parin vuosikymmenen ajan sävyyttänyt maantieteen kenttää räväköillä ja uraauurtavilla teoksillaan. Hä-

net tunnetaan erityisesti edesmenneen Julie Grahamin kanssa tekemästään työstä kirjoittajanimellä J.K. Gibson-Graham. Nyt julkaistavassa kirjoituksessa käsitellään akateemisen yhteistyön prosesseja, tarkkaavaisuuden etiikkaa, ei-kapitalismikeskeistä taloustutkimusta ja feministisen talousmaantieteen nousevia teemoja sekä esitellään Gibsonin työtä laajemmin.

Yhdessä nämä performatiivisuutta eri kuiltamilta valottavat kirjoitukset avaavat kenttiä, joilla tutkimuksen keinoin tehtävää yhteiskunnallisesti osallistuvaa työtä voitaisiin paremmin hahmottaa. Toivomme kirjoitusten kannustavan kiinnostaviin keskusteluihin ja tarjoavan uusia ideoita tutkimuksen tekemiseksi kädet savessa. Samalla avamme ajattelun performatiivisuutta koskevan keskustelun myös muille osallistujille: Jos nyt julkaistavat kirjoitukset herättävät ajatuksia ja haluaisit julkaista oman kirjoituksesi tämän keskustelun osana tällä alustalla, olehan yhteydessä. Tämän *Versus*-numeron pääsivulta löytyy myös kommentointimahdollisuus, jota saa erittäin mieluusti käyttää. Antoisia lukuhetkiä!

Lähteet

- Austin, John L. (2016 [1962]). *Näin tehdään sanoilla*. Niin & näin, Tampere.
- Gibson-Graham, J.K. (2008). Diverse economies: performative practices for 'other worlds'. *Progress in Human Geography* 32:5, 613–632.
- Glass, Michael R. & Rose-Redwood, Reuben (2014, toim.). *Performativity, Politics, and the Production of Social Space*. Routledge, London.
- Jakonen, Mikko & Silvasti, Tiina (2015, toim.). *Talouden uudet muodot*. Into, Helsinki.
- Koskela, Hille (2006). Marginaalien merkitys. *Alue ja ympäristö* 35:1, 1–2.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2014). Poliittinen keho. Kohtaamisia, tunteita ja tietoa. *Alue ja ympäristö* 43:2, 1–3.
- Kymäläinen, Päivi (2007). Hybridistä tilan tutkimusta. *Alue ja ympäristö* 36:1, 1–2.
- Law, John & Urry, John (2004). Enacting the social. *Economy and Society* 33:3, 390–410.
- Loxley, James (2007). *Performativity*. Routledge, London.
- Muniesa, Fabian (2014). *The Provoked Economy. Economic reality and the performative turn*. Routledge, London.
- Peltola, Taru & Sireni, Maarit (2009). Arkielämän luontosuhteet ja sukupuoli. *Alue ja ympäristö* 38:2, 1–2.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (2003). *Touching Feeling. Affect, Pedagogy, Performativity*. Duke University Press, Durham.
- Toivanen, Tero & Venäläinen, Juhana (2015). Yhteisvaurauden uusi aika. Teoksessa Jakonen, Mikko & Silvasti, Tiina (toim.) *Talouden uudet muodot*. Into, Helsinki, 24–48.
- Tynkkynen, Nina (2013). Ilmastonmuutostiedon äärellä. *Alue ja ympäristö* 42:2, 1–2.